

Siposné Kecskeméthy Klára[✦]

Új szinten a partnerségi kapcsolatok a NATO madridi csúcstalálkozó értékelése

DOI 10.17047/HADTUD.2022.32.3.66

Az egységes, megerősített elrettentéssel és a hiteles védelemmel rendelkező felkészült NATO (Szövetség) kulcsfontosságú célkitűzés. A tanulmány áttekinti a madridi csúcsertekezlethez, és az új stratégiai koncepció megalkotásához vezető utat, illetve a 2022. február 24-én Ukrajna ellen megindított orosz invázió következtében radikálisan megváltozott biztonsági környezetet. A csúcsertekezleten a Szövetség keleti és déli határain jelentkező kihívásokkal, kockázatokkal és fenyegetésekkel, az azokra adandó válaszlépésekkel, a NATO–Oroszország viszonytal, a katonai képességekkel kiemelten foglalkoztak. Jelen tanulmány a csúcstalálkozó NATO-partnerséggel kapcsolatban hozott történelmi jelentőségű döntéseire, Finnország és Svédország meghívására, az ázsiai–csendes-óceáni térség kiemelt jelentőségére, valamint a Szövetség partnerségi kapcsolatait érintő madridi fejleményekre fókuszál.

KULCSSZAVAK: Madridi Csúcsertekezlet; megerősített elrettentés és bővítés; partnerségi kezdeményezések, Finnország, Svédország, ázsiai–csendes-óceáni térség

Partnership Relations on a New Level Evaluation of the NATO Madrid Summit

A unified, prepared NATO with enhanced deterrence and credible defence is a key objective. This paper reviews the road leading up to the Madrid Summit and the creation of the new Strategic Concept. The Russian invasion of Ukraine on 24 February 2022 radically changed the security environment. The summit focused on the challenges, risks, and threats on the eastern and southern borders of the Alliance and the response to them, the NATO–Russia relationship, and military capabilities. This paper focuses on the historic decisions taken at the Summit by NATO in the context of partnership, the invitation of Finland and Sweden, the priority given to the Asia–Pacific region, and the Madrid Summit developments in partnership relations.

KEYWORDS: Madrid Summit, enhanced deterrence and enlargement, partnership initiatives, Finland, Sweden, Asia–Pacific region

✦ Egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Művelési Támogató Tanszék – National University of Public Service, Military Science and Officer Training Faculty, Department of Operation and Support; siposne.kecsekemethy.klara@uni-nke.hu; ORCID: 0000-0002-4150-7823

Bevezetés

A csúcstalálkozóknak fontos szerepük van a NATO életében, az irányvonalak kijelölésében, útmutatást adnak, felgyorsítják a döntéshozatali folyamatokat, és fontos, történelmi eseményeket jeleznek. A posztbipoláris korszakban, a gyorsan változó biztonsági környezetben, az európai, ázsiai és afrikai kontinensen zajló események következtében felgyorsult a csúcsértekezletek rendezésének gyakorisága. Különösen igaz volt ez 2022-re, amikor Oroszország 2022. február 24-én indított ukrajnai háborúja valósággal sokkolta a szövetségeseket. A nyilvánvaló előjelek ellenére, sem hitték el, nem tartották racionális lépésnek azt, hogy a nemzetközi jogot megsértve Oroszország megtámadja a szuverén, független Ukrajnát. Az amerikai vezetés folyamatosan jelezte, hogy az ukrán határok menti orosz csapatösszevonás és felvonulás Ukrajna megtámadását jelentheti.¹

A 2022-es madridi csúcstalálkozó több szempontból is történelmi jelentőségű volt. A NATO történetében korábban nem fordult elő, hogy egy évben három csúcstalálkozót tartottak volna. 2022-ben az orosz invázió másnapján, február 25-én a virtuális térben találkoztak a NATO-tagországok állam- és kormányfői.² A rendkívüli Észak-atlanti Tanács ülés után a NATO nyilatkozatot adott ki, miszerint: „További jelentős védelmi célú erőket telepítünk a Szövetség keleti részére. Mindent megteszünk annak érdekében, hogy most és a jövőben is erős és hiteles elrettentést és védelmet biztosítsunk a Szövetség egész területén. Intézkedéseink megelőző, arányos és nem eszkalációs jellegűek, és azok is maradnak [...]”³ Ezt 2022. március 24-én a jelenléti formában lezajlott brüsszeli csúcstalálkozó követte,⁴ majd június 28–30-án Madridban megtartották a rendes, tervezett csúcsértekezletet. Már 2021-ben nyilvánvaló volt, hogy Madridban megtárgyalják és elfogadják a hidegháború utáni korszak negyedik stratégiai koncepcióját. A madridi csúcs rendkívüli volt, mert a Szövetség posztbipoláris időszakának bővítési köreitől eltérő módon, Finnország és Svédország csatlakozásának előkészítése gyorsan megtörtént.

A madridi csúcsértekezletről több elemzés készült. A szakértők értékelték a csúcsértekezlet várható döntéseit, az elrettenést és a védelem erősítését szolgáló legfontosabb döntéseket, többek között a keleti szárny katonai megerősítő lépéseit az ukrajnai orosz invázió után, a transzatlanti szolidaritást és az arányos teherviselést, a parancsnoksági rendszer reformját, a Szövetség reagáló képességének fejlesztését. Mindemellett elemezték a Közép-Európa és Magyarország számára várható hatásokat és feladatokat, a megváltozott biztonsági környezet kihívásait és lehetőségeit, az elrettenés és védelem hosszú távú feladataival kapcsolatos döntéseket, az új NATO haderőstruktúra kiépítésének lehetséges jövőbeni terveit, programjait és feladatait.⁵

1 Remarks by President Biden Providing an Update on Russia and Ukraine.; Jones, Seth 2022.

2 Extraordinary virtual summit of NATO Heads of State and Governments.

3 Statement by NATO Heads of State and Government on Russia's attack on Ukraine.; Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the extraordinary virtual summit of NATO Heads of State and Government.

4 Statement by NATO Heads of State and Government.

5 Wagner 2022.; Stepper 2022.; Csiki Varga, Tóth 2022.; Gyarmati 2022.; Szentes 2022.

Jelen tanulmány elsősorban a NATO-partnerséggel kapcsolatban hozott történelmi jelentőségű döntésekre, Finnország és Svédország meghívására és az ázsiai-csendes-óceáni térség kiemelt jelentőségére, a Szövetség partnerségi kapcsolatait érintő előzményekre és a madridi fejleményekre fókuszál.

Az új stratégiai koncepció előkészítése

A madridi csúcsertekezlet előkészítése során a NATO-főtitkár 2020. március 31-én biztonságpolitikai szakértőket kért fel (*Reflection Group*) arra, hogy vizsgálják meg a NATO akkori helyzetét és jövőbeni szerepét.⁶ Arra kaptak felhatalmazást, hogy tegyenek javaslatokat a Szövetség egysége, szolidaritása, kohéziója, a transzatlanti kötelék, valamint a tagállamok közötti politikai konzultáció megerősítésére.⁷ Elemezték a NATO politikai szerepének és releváns eszközeinek erősítését, a biztonságot érintő, bármely stratégiai irányból jövő fenyegetések és kihívások kezelésére vonatkozóan.⁸ Értékelésük szerint a NATO-nak egy sokkal összetettebb stratégiai környezethez kell alkalmazkodnia, amelyet a geopolitikai rivalizálás, konfrontáció az Oroszországi Föderációval, Kína felemelkedése és a korszakalkotó új technológiák növekvő szerepe jellemez, emellett számos országhatáron túlnyúló fenyegetéssel és kockázattal kell szembenézni. A jelentés szerint az együttműködés Kínával lehetőség és kihívás is egyben, azonban a jelentés csak az utóbbival foglalkozott.

A *NATO 2030: Egységben egy új korszakért* című jelentés⁹ ajánlásokat fogalmazott meg a szövetséges és partnerállamok döntéselőkészítői és döntéshozói számára, azonban nem minden került be az új, Madridban elfogadott stratégiai koncepcióba. A jelentés meghatározó fejezete az *Ajánlások: a NATO szerepének, kohéziójának és konzultációjának erősítése*, amely foglalkozott a tagországok egymás közötti, az Európai Unióval, mint a legfontosabb szövetségessel, és a partnerországokkal folytatott politikai konzultációkkal.¹⁰ A *NATO 2030* című jelentés jelentős teret szentelt a Szövetség belüli vitáknak.¹¹ Ukrajna 2022. február 24-i orosz megtámadása példa nélküli egységbe kovácsolta a szövetségeseket. Az új stratégiai koncepcióból a vitatott, problémás kérdéseket kihagyták, sokkal fontosabb volt a NATO egységének demonstrálása.

-
- 6 Forward-Looking Reflection Process. Secretary General appoints group as part of NATO reflection process.
- 7 NATO 2030: United for a new era. Analysis and recommendations of the Reflection Group appointed by the NATO Secretary General.
- 8 NATO 2030, 11.; Globális reformokra készül a NATO Donald Trump „korszaka” és a megjegyzések után?
- 9 NATO 2030, 67.; Siposné Kecskeméthy 2021a.; Siposné Kecskeméthy 2021b.
- 10 NATO 2030, 53–57.
- 11 A hidegháború során többször voltak belső viták a Szövetségben belül. Így volt ez 1951-ben az első „Három bölcs”-ként emlegetett szakértői csoport, 1956-ban a második „Három bölcs” Bizottság munkája során, valamint a Szövetség jövőbeni feladatairól szóló Harmel-jelentés esetében. A poszt-bipoláris korszakot is viták sorozata jellemezte, a Szövetség egyik legnagyobb kihívása a rendelkezésre álló szűkös erőforrások, a védelmi költségvetés csökkenése, az aránytalanság az amerikai és európai tagországok védelmi célú befektetései között volt. Ezt tette szóvá többek között Robert Gates már 2011-ben, Donald Trump a 2017. évi brüsszeli NATO-csúcsertekezleten, ugyancsak ezirányú kéréseit fogalmazta meg Emmanuel Macron francia elnök 2019 novemberében.

Értékes elemzés a madridi csúcsertekezlet stratégiai koncepciójához kapcsolódó, az Alphen Csoport *The TAG NATO Shadow Strategic Concept 2022: Preserving peace, protecting people* című tanulmánya.¹² A dokumentum, amely a NATO-főtitkár számára készült, a *NATO 2030* című jelentésre épül, azzal összhangban elemzi a megváltozott stratégiai környezetet és a Szövetség alapvető feladatait és felelősségét. Kiemelten foglalkozik a partnerséggel és a nyitott ajtók politikájával. A partnerség a nyitott ajtók politikáján keresztül vezethet a teljesjogú partnerséghez, de a partnerség lehet maga a végcél. Finnország és Svédország megbízható partner az euroatlanti térség integritásának biztosításában, a velük kialakított partnerség azért különösen fontos a Szövetség számára, mert mintául szolgál a tagsággal nem járó, de a kialakított legszorosabb partnerség számára.¹³ Ugyancsak megerősíti az elemzés, hogy a NATO továbbra is kiemelten támogatja a stratégiai fontosságú partnerországokat, Grúziát¹⁴ és Ukrajnát.

A madridi csúcsertekezlet két legfontosabb dokumentuma a stratégiai koncepció és a zárónyilatkozat,¹⁵ amelyek kijelölik a Szövetség politikájának irányait, meghatározták a feladatokat a kialakult nemzetközi helyzetre. A 2022. évi stratégiai koncepció a partnerségi kapcsolatokra fókuszáló kooperatív biztonság pontban az általános alapelveket, a nyitott ajtók politikáját hangsúlyozza, és az euroatlanti térségben az Ukrajnához, a Grúziához és a Bosznia-Hercegovinához fűződő kapcsolatok fejlesztését taglalja. Elemzi az Európai Unióval kialakított stratégiai partnerséget, politikai konzultációt és az együttműködés kiemelt területeit: katonai mobilitás, reziliencia, a klímaváltozás hatása a biztonságra, korszakalkotó új technológiák, humánbiztonság, a nők, a béke és a biztonság program, kiber és hibrid fenyegetések, a feltörekvő Kína kihívása. Először jelenik meg a stratégiai koncepcióban Kína. Külön pontban foglalkozik az ország törekvéseivel, kényszerítő politikájával, amely rendszerszintű kihívást jelent a Szövetség érdekei, biztonsága és értékei számára (rosszindulatú hibrid és kiberműveletek, konfrontatív retorika, dezinformációs műveletek, kulcsfontosságú technológiai és ipari szektorok, létfontosságú infrastruktúrák, valamint stratégiai nyersanyagok és ellátási láncok ellenőrzése, a nemzetközi jogrend aláásása a világűrben, a világtengereken és a kibertérben stb.).¹⁶ Különösen aggasztónak tartják a mélyülő stratégiai partnerséget Kína és Oroszország között. Foglalkozik a koncepció a stratégiai fontosságú térségekkel is: Nyugat-Balkán, Fekete-tenger, Közel-Kelet, Észak-Afrika, Száhel-övezet, indiai-csendes-óceáni térség.

12 The TAG NATO Shadow Strategic Concept 2022: Preserving peace, protecting people.

13 The TAG NATO Shadow Strategic Concept 2022, 13.

14 A szerző a Magyar Tudományos Akadémia helyesírási ajánlásait követve alkalmazza az érvényben lévő szabályzat (*A magyar helyesírás szabályai*. 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015.) iránymutatását, a Grúzia, grúzai, grúz névalakokat használja a kötetben.

15 NATO 2022 Strategic Concept.; Madrid Summit Declaration, Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid 29 June 2022.

16 NATO 2022 Strategic Concept, 5., 11.

A NATO és az ázsiai–csendes-óceáni partnerek

A NATO 2030 című jelentés fontos része a kooperatív biztonság, a partnerekkel történő együttműködés értékelése. A partnerországok többsége vallja a Szövetség alapértékeit, a demokrácia, a szabadság és a jogállamiság alapelveit,¹⁷ hozzájárulnak/hozzájárultak a nemzetközi békéhez és stabilitáshoz, a Szövetség műveleti sikereihez, az egyes régiók biztonsági problémáinak kezeléséhez.¹⁸ A jelentésben kiemelt szerepet kapott a csendes-óceáni globális partnerekkel (*Global Partners, GP*) történő szorosabb együttműködés kialakítása. A globális partnerek azok az államok, amelyek nem rendelkeznek tagsággal a Szervezetben és egyik intézményesített partnerségi fórumban sem vesznek részt. Helyzetük kivételes, mert az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével fennálló kapcsolatuk kiemelten fontos, azonban máig nem jött létre olyan állandó szerv vagy intézmény, amely teret adna a felek közötti strukturált párbeszédnek. Ezeket a partnereket hosszú távú érdekek és kapcsolatok fűzik elsősorban az Amerikai Egyesült Államokhoz.

A globális partnerek különböznek a többi NATO partnerségi kezdeményezéstől (*Partnership for Peace, Pfp, Mediterranean Dialogue, MD, Istanbul Cooperation Initiative, ICI*), esetükben nem beszélhetünk egységes szövetségi politikáról, hanem a Szövetséggel kialakított egyéni partnerségi kapcsolatokról. A NATO rendszeresen találkozik az ázsiai–csendes-óceáni partnerekkel, ismétlődő egyeztetésekre kerül sor az Észak-atlanti Tanács nagyköveteivel az úgynevezett „NAC+4” (Ausztrália, Japán, Dél-Korea, Új-Zéland) formátumban, valamint más politikai és katonai szinteken. 2020-ban a Covid-19 járvány biztonsági következményeinek kezelése volt a középpontban, de az elmúlt években a NAC+4 találkozókon a Koreai-félsziget biztonsági helyzetét és a tengeri biztonságot is megtárgyalták. 2020 decemberében a négy ázsiai–csendes-óceáni partner először vett részt a NATO külügyminiszteri találkozón.¹⁹ Ez az esemény mérföldkő volt, a NATO külügyminiszterei a globális erőviszonyok változását és Kína térnyerését vitatták meg a négy ázsiai–csendes-óceáni partnerrel, továbbá Finnországgal, Svédországgal és az Európai Unió főképviselőjével, az Európai Bizottság egyik alelnökével. NAC+4 formátum mellett a NATO-nak *Egyéni Partnerségi és Együttműködési Programjai (Individual Partnership and Cooperation Programme, IPCP)* vannak mind a négy ázsiai–csendes-óceáni partnerrel.²⁰

A NATO 2021. júniusi brüsszeli csúcstalálkozóján a szövetségesek megállapodtak abban, hogy fokozzák a párbeszédet és a gyakorlati együttműködést a NATO és a meglévő partnerek között, beleértve az ázsiai–csendes-óceáni térség négy partnerországát. A politikai párbeszéd lehetővé teszi, hogy a felek megismerjék mind az euroatlanti, mind az ázsiai–csendes-óceáni térség biztonsági (kibertér, világűr,

17 NATO 2030, 57–60. A két ország példaértékű kapcsolatrendszere a NATO-val, a csatlakozási kérelmük beadása ellenére is igaz.

18 Siposné Kecskeméthy 2021a. 10.; Siposné Kecskeméthy 2021b. 121.

19 Meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs – Brussels, 01-02 December 2020 (online event).

20 Szenes, Siposné Kecskeméthy 2019.; Individual Partnership and Cooperation Programme between Australia and NATO.; Individual Partnership and Cooperation Programme between New Zealand and NATO.; Individual Partnership and Cooperation Programme between Japan and NATO.; NATO and the Republic of Korea sign new partnership programme.

klimaváltozás) kihívásait. A *NATO 2030* című jelentés megerősítette és javasolta a NATO+4 formátumú, a NATO–Csendes-óceáni Partnerségi Tanács (*NATO–Pacific Partnership Council*), a Négyoldalú Biztonsági Párbeszéd (*Quadrilateral Security Dialogue*) keretei között megvalósuló egyeztetés fontosságát. A *NATO Shadow Strategic Concept* dokumentum szintén megfogalmazta, hogy a Szövetségnek mélyebb partnerségeket kell kialakítani az ázsiai–csendes-óceáni térség országaival, Ausztráliával, Japánnal, Új-Zélanddal, Dél-Koreával, valamint Indiával.²¹

A madridi csúcscrtekezleten a közeledés nyilvánvaló jeleként a Szövetség először hívta meg a csúcstalálkozóra a négy legfontosabb csendes-óceáni partnert (Ausztrália, Új-Zéland, Japán, Dél-Korea). Az ázsiai–csendes-óceáni térség stratégiai jelentősége megkérdőjelezhetetlen. A térségben a felemelkedő Kína, Oroszország jelenléte, a megoldatlan terület- és szigetviták, a nukleáris fegyverrel rendelkező országok (Észak-Korea, India, Kína, Pakisztán) komoly biztonsági kihívást, kockázatot és fenyegetést jelentenek. Annak ellenére, hogy a madridi csúcscrtekezleten az ázsiai–csendes-óceáni térség viszonyai hangsúlyosan jelentek meg, a NATO-nak sem a katonai képessége, sem az infrastruktúrája nem tesz lehetővé konkrét jelenlétet. A térségben meghatározó a második világháború óta az Amerikai Egyesült Államok biztonsági jelenléte, s továbbra is első számú szövetségese marad ezen országoknak. Emellett Franciaországnak és Nagy-Britanniának²² vannak még a térségben érdekeltégei.

A NATO Globális Partnerségének célkitűzései, valamint ázsiai–csendes-óceáni térség országainak ambíciói és érdekei jelentős egyezéseket mutatnak. Ezen országok vallják a Szövetség által képviselt alapvető értékeket, modern demokráciák, geostratégiai fekvésük, helyzetük és szerepük is kiváló, ezért alapvetően biztosítottak tűnik a NATO ázsiai–csendes-óceáni térség országaival kialakított partnerségi kapcsolatok jövője. A kapcsolatrendszer és a tevékenységi kör az elmúlt másfél évtizedben folyamatosan bővült. Az együttműködési tevékenység során olyan kölcsönös érdeklődésre számot tartó témákra összpontosítanak, mint a kibervédelem, a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása, a polgári felkészültség, valamint a nők helyzete, a béke és a biztonság.

Finnország és Svédország útja a NATO-ba

Már a *NATO 2030* című jelentés is kiemelten foglalkozott Finnország és Svédország példaértékű szerepével, valamint hozzájárulásukkal a Szövetség tevékenységéhez. Rámutatott arra, hogy a két országgal kialakított kapcsolat modellértékű lehet a más régiókban folytatott partnerség fejlesztésében.²³ Az elmúlt évtizedek során szakértők áttekintették a partnerségi kezdeményezéseket, amely során mindig kiemelten kezelték a fejlett ötöket, azaz a *Partnerség a Békéért* kiemelt országait, többek között Finnországot és Svédországot. Jeffrey Simon 2004-ben a partnerországokat az igényeik,

21 The TAG NATO Shadow Strategic Concept 2022, 13.

22 Nagy-Britannia 2022. évi új tengeri stratégia dokumentuma magában foglalja az ázsiai–csendes-óceáni térség fontosságát. National Strategy for Maritime Security.

23 NATO 2030, 59.

érdekeik, képességeik, és földrajzi elhelyezkedésük alapján osztotta csoportokra, a fejlett ötök közé sorolva Finnországot és Svédországot.²⁴ Carlo Masala és Katariina Saariluoma a Szövetség partnerségi kapcsolatait értékelték, s a partnerségi struktúra szervezeti és funkcionális alapon történő újjászervezésére tettek javaslatot.²⁵ 2011-ben fogadták el a NATO új hatékonyabb és rugalmasabb partnerségi politikáját, az ún. *Berlin Partnerségi Csomagot* (*Berlin Partnership Package, BPP*).²⁶ Karl-Heinz Kamp és Heidi Reisinger 2013-ban háromkörös partnerségi modellt vázolt fel, amely a különböző európai, ázsiai és közel-keleti országokkal széleskörű együttműködést tett lehetővé, anélkül, hogy a közös politika elvek és értékek elvárásként fogalmazódtak volna meg. A tanulmányukban az ún. párbeszéd országok (*Advanced Partners*) kategóriába sorolták Finnországot és Svédországot.²⁷ 2014-ben a walesi csúcsertekezleten²⁸ elfogadták a *Partnerségi Interoperabilitási Kezdeményezést* (*Partnership Interoperability Initiative, PII*), és az Interoperabilitási Platformot (*Interoperability Platform, IP*), ezen belül a Kiemelt Partnernek (*Enhanced Partners*)²⁹ csoportját. Ide sorolták a két északi országot is, akik hozzáférnek az operatív tervezéshez, részt vesznek gyakorlatokon és rendszeres politikai konzultációt folytatnak a Szövetséggel.

2012-ben Ann-Sofie Dahl Svédországot első számú műveleti partnernek és a Szövetséggel azonos értékeket valló PfP-országnak írta le a tanulmányában.³⁰ A katonailag el nem kötelezett Svédország 1994-ben csatlakozott a PfP-hez, tagja lett az Euro-atlanti Együttműködési Tanácsnak és széleskörű együttműködést alakított ki a NATO-val. Dahl szerint 2012-ben a svéd társadalom három, közel azonos nagyságú csoportra oszlott a NATO-csatlakozással kapcsolatos álláspont szerint: támogatók, bizonytalanok és az ellenzők. A szerző a két ország szoros történelmi kapcsolata és együttműködése (*Nordic Defense Cooperation*) miatt tanulmányában már akkor az együttes csatlakozást valószínűsítette. Finnország helyzete sajátos, hiszen 1340 km hosszú közös határa van Oroszországgal. A második világháború lezárását követően hivatalosan semleges volt, mintegy ütközőzónaként létezett a Szovjetunió és a nyugati országok között. A finn–szovjet *Barátsági, Együttműködési és Segítségnyújtási Egyezmény* (*Agreement of Friendship, Cooperation, and Mutual Assistance, YYA Treaty – Ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimus*) 1991-ig, a Szovjetunió felbomlásáig meghatározta az ország szovjet kapcsolatait, de értékrendjében és berendezkedésében a nyugati világhoz tartozott. Finnország hasonlóan Svédországhoz 1994-ben csatlakozott a PfP-hez, majd tagja lett az Euro-atlanti Partnerségi Tanácsnak, és ugyancsak széleskörű együttműködést alakított ki a NATO-val. A 2014-es Krím félsziget annexiója után mindkét ország tovább szélesítette és mélyítette együttműködését a Szövetséggel.

24 Simon 2004.

25 Masala, Saariluoma 2006.

26 Active engagement in cooperative security: a more efficient and flexible partnership policy.; Sipos Kecskeméthy 2018.

27 Kamp, Reisinger 2013.

28 Wales Summit Declaration Para 83–85.

29 Az Interoperabilitási Platform 24 országa között megtaláljuk a MENA-régióból Bahreint, az Egyesült Arab Emírátságot, Jordániát és Marokkót.

30 Dahl 2012.

Az orosz–ukrán háború azonban három hónap alatt teljes mértékben átalakította a finn és svéd közvélemény álláspontját a NATO-csatlakozás szükségességéről.³¹ Finnország Svédországgal együtt 2022. május 18-án nyújtotta be a hivatalosan a NATO szövetségi tagságra irányuló kérelmet.

A madridi csúcs *bővítési csúcs is volt egyben*. A védelmi okokból északi irányba bővülő Szövetség meggyőző bizonyítéka volt Finnország és Svédország meghívása a Szövetségbe. Törökország vétóját – a NATO-főtitkár hathatós támogatásával – a háromoldalú, török–finn–svéd egyezményvel sikerült elhárítani.³² Ez kifejező módon demonstrálta a NATO egységét.

A madridi csúcstalálkozót követően 2022. július 4-én a NATO brüsszeli központjában Finnország és Svédország lezárta a csatlakozási tárgyalásokat, megerősítették, hogy hajlandók és képesek teljesíteni a NATO-tagsággal járó politikai, jogi és katonai kötelezettségeket és felelősséget.³³ Július 5-én a szövetségesek aláírták Finnország és Svédország csatlakozási jegyzőkönyvét, amelyek ezt követően meghívott taggá váltak, és mint ilyenek vesznek részt a NATO ülésein.³⁴ A jegyzőkönyveket a nemzeti eljárásoknak megfelelően valamennyi NATO-tagországnak ratifikálnia kell.³⁵ Amint valamennyi szövetséges ratifikálta a csatlakozási jegyzőkönyvet, a főtitkár felkéri Finnországot és Svédországot, hogy csatlakozzon a Washingtoni Szerződéshez, ezt követően válnak teljes jogú NATO-tagországgá.

A madridi csúcsértekezlet zárónyilatkozata megerősítette a NATO nyitott ajtók politikáját. „Ma úgy döntöttünk, hogy meghívjuk Finnországot és Svédországot a NATO-tagságra, és megállapodtunk a csatlakozási jegyzőkönyvek aláírásáról. A szövetséghez való csatlakozás során létfonosságú, hogy valamennyi szövetséges jogos biztonsági aggályait megfelelően figyelembe vegyék. Üdvözljük a Törökország, Finnország és Svédország közötti háromoldalú memorandum megkötését.”³⁶ A csatlakozással Finnország és Svédország, az euroatlanti térség biztonságosabb lesz, a NATO erősebbé válik. A Balti-tenger NATO-„beltengerré” változik, ez egyben megváltoztatja a térség politikai és katonai status quo-ját is. Oroszországnak csak a Kalinyingrádi exklávé területén keresztül van kijárása a Balti-tengerre. A két ország csatlakozásával jelentősen megnövekszik a NATO és Oroszország közös határa. Korábban a közös határ hossza (norvég–orosz 196 km, észt–orosz 294 km, lett–orosz 217 km, litván–orosz [Kalinyingrádi terület] 227 km, lengyel–orosz [Kalinyingrádi terület] 206 km) 1140 km volt. Finnország (1340 km a finn–orosz határ) csatlakozásával a közös határ hossza 2480 km lesz, ami több mint kétszeresét jelenti a korábbi határhossznak. Finnország területe *stratégiai mélységet* biztosít a NATO számára,

31 A két ország közvéleményével kapcsolatban részletesen lásd Csiki Varga et al. 2022.

32 Türkiye, Finland, and Sweden sign agreement paving the way for Finnish and Swedish NATO membership.

33 Finland and Sweden complete NATO accession talks.

34 NATO signs accession protocols for Finland and Sweden.

35 2022. augusztus 9-én az Amerikai Egyesült Államok 23-dik tagorszádként aláírta a két ország csatlakozási jegyzőkönyvét. Signing of U.S. Instruments of Ratification of Finland and Sweden's NATO Accession Protocols.

36 NATO Madrid Summit Declaration, Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid 29 June 2022.

és megkönnyíti a balti országok védelmét. Svédország csatlakozásával stabilizálódik az északi határ, megváltozik az Északi-sark és a sarkvidéki térségek geostratégiai értéke is.

A finn és svéd tagság legfontosabb üzenete Oroszország számára azonban az, hogy a NATO változatlanul vallja a nyitott ajtók politikáját, ami a jövőben az euroatlanti térség biztonságát és stabilitását erősítő, a transzatlanti értékeket valló, további partnerországok meghívását jelentheti. Ez annak fényében volt erős üzenet, hogy Oroszország 2021. december 15-én két szerződéstervezetet (amerikai–orosz,³⁷ illetve a NATO-val megkötendő)³⁸ adott át az európai és eurázsiai ügyekért felelős amerikai külügyi államtitkárnak. Az amerikai–orosz szerződés a NATO keleti irányú bővítésének beszüntetésére jelentett volna garanciát, a NATO-megállapodás pedig kizárt volna minden további bővítést az orosz érdekszférába tartozó államok esetében. Ukrajnával kapcsolatban mindkét szerződéstervezet következetesen kizárta az ország NATO tagságát, a NATO-tagországok katonai tevékenységét ukrán területen, illetve bármilyen amerikai–ukrán katonai együttműködést.³⁹ A NATO–Oroszország tervezet 4. cikke jogilag kötelező erejű garanciákat kért arra a Szövetségtől, hogy visszatérnek a NATO 1997-es határaihoz, nem telepítenek katonai erőket és fegyvereket Európa más államainak területére és az azóta csatlakozott országok területéről kivonják a NATO-csapatokat. Az 5. cikk megtiltotta volna a kis- és közepes hatótávolságú rakéták telepítését olyan területekre, ahonnan elérik a többi fél területét. A 6. cikk értelmében a NATO valamennyi tagállama kötelezettséget vállalt volna arra, hogy a Szövetség tartózkodik a további bővítéstől, beleértve Ukrajnát és más államokat.

A madridi stratégiai koncepció a Szövetség egyik alapfeladata, a kooperatív biztonság kapcsán történelmi sikernek nevezte a NATO bővítési köreit és megerősítette a Washingtoni Szerződés 10. cikkében megfogalmazott nyitott ajtók politikáját, amely szerint minden európai ország, amely oszttja a NATO alapértékeit, vállalja a tagsággal járó felelősséget és kötelezettségeket, tagsága hozzájárul az euroatlanti térség biztonságához, azon országok számára nyitott a tagsághoz vezető út. A szuverén országok döntésébe harmadik fél nem szólhat bele. A stratégiai koncepció megerősítette a 2008-as bukaresti csúcserkeztet Ukrajna és Grúzia NATO-csatlakozására vonatkozó korábbi nyilatkozatát.⁴⁰

Ukrajna, stratégiai partnerség

2014 óta Ukrajna első számú prioritása az euroatlanti integráció, a megkülönböztett partnerség kialakítása a NATO-tagság elérése céljából. A Krím félsziget jogellenes annexiója után a NATO megerősítette Ukrajna támogatását a modern demokratikus állam megerősítésében és a védelmi képessége megerősítésében, a biztonsági és

37 Treaty between The United States of America and the Russian Federation on security guarantees.

38 Agreement on measures to ensure the security of the Russian Federation and member states of the North Atlantic Treaty Organization.

39 Jójárt 2022.

40 NATO 2022 Strategic Concept.

védelmi szektor átfogó reformjában, képességfejlesztési programokat indításával és pénzügyi támogatás nyújtásával.⁴¹ A NATO-tagországok Ukrajna támogatásában politikailag egységesek, határozott álláspontot képviselnek az ország nemzetközileg elismert határain belüli szuverenitásának és területi integritásának a támogatásában. A madridi stratégiai koncepcióban megfogalmazták, hogy az Ukrajna elleni második agresszió után az Oroszországi Föderáció a legjelentősebb és legközvetlenebb fenyegetés a Szövetség és az euroatlanti térség békéjére és stabilitására.

A madridi csúcsertekezlet átfogó témakörei között kiemelt prioritás volt a NATO–Ukrajna-partnerség. A tagállamok megerősítették Ukrajna hosszú távú pénzügyi és haditechnikai támogatását az *Átfogó Segítségnyújtási Csomagról (Comprehensive Assistance Package for Ukraine, CAP)* szóló megállapodás értelmében, amit 2016-ban, a varsói csúcsertekezleten fogadtak el. A képességfejlesztés és a fenntartható kapacitásépítés támogatása érdekében a C4, a kibervédelem, a logisztika és szabványosítás, az orvosi rehabilitáció, az energiabiztonság, a katonai rekonverzió, valamint a lőszer- és robbanóanyag-mentesítés területén számos program indult az elmúlt években. Fontos együttműködési terület a stratégiai kommunikáció, a hibrid hadviselés elleni küzdelem, a biztonsági szolgálatok reformja és a polgári vészhelyzeti tervezés is.⁴² A megerősített *Átfogó Segítségnyújtási Csomag* részeként a háború sújtotta Ukrajnának a NATO azonnali segítséget nyújtott (üzemanyag, élelmiszer, orvosi ellátmány, katonai védőfelszerelés, biztonságos kommunikációs eszközök, valamint aknák, drónok, vegyi és biológiai fenyegetések elleni felszerelés), nem halálos védelmi felszerelést szállít, erőfeszítéseket tesz a kibervédelmi és ellenálló képesség javítása érdekében. A hosszabb távú támogatás az ukrán védelmi szektor modernizálását, a fegyveres erők korszerűsítését, az interoperabilitás megteremtését, valamint a védelmi és biztonsági intézmények további megerősítését, és az ország háború utáni újjáépítésének támogatását jelenti.⁴³

Összegzés

A madridi csúcsertekezlet történelmi jelentőségű volt, legfontosabb döntéseit a zárónyilatkozat, az iránymutatást a stratégiai koncepció tartalmazza. Madridban jóváhagyták a Szövetség új stratégiai koncepcióját, megállapodtak az új NATO-haderőmodell bevezetéséről.⁴⁴ Oroszország a nemzetközi jogrendet semmibe vevő lépései (2008 Grúzia, 2014 Krím félsziget annektálása, 2022 Ukrajna elleni agresszió) után megváltozott a stratégiai környezet. A NATO a madridi stratégiai koncepcióban kinyilvánította, hogy Oroszország már nem partnere a Szövetségnek az ellenséges politikája és fellépése miatt (befolyási övezetek létesítése, agresszió, hibrid hadviselés, nukleáris zsarolás, országok destabilizálása). A Szövetség ennek ellenére még fenntartja a kettős megközelítést (*dual approach*), mert nyitva hagyja továbbra is az együttműködés lehetőségét.

41 NATO's response to Russia's invasion of Ukraine.

42 Comprehensive Assistance Package for Ukraine.; NATO-Ukraine Trust Funds.

43 Secretary General stresses NATO long-term support for Ukraine at Crimea Platform.

44 NATO New Force Model.

Több szempontból is meghatározó lépésnek tekinthető a partnerség szempontjából az, hogy Finnország és Svédország csatlakozásának előkészítése – a posztbipoláris korszak korábbi bővítési köreitől eltérően – rendkívüli gyorsasággal zajlott. Bár NATO-tagság szempontjából két érett ország csatlakozásáról van szó, mégis erős üzenet Oroszországnak több szempontból is. Egyrészt a NATO ismét hitet tett a Washingtoni Szerződés 10. cikke mellett, azaz megerősítették a nyitott ajtók politikáját. Bármely európai partnerország számára nyitott a tagsághoz vezető út, amely osztja a NATO alapértékeit, vállalja a tagsággal járó felelősséget és kötelezettségeket és hozzájárul az transzatlanti térség biztonságához. Másrészt ismét kinyilvánították, hogy a szuverén országok döntésébe harmadik fél nem szólhat bele. Harmadrészt, ahogy 2008 óta minden csúcsertekezleten, Madridban is megerősítették Ukrajna és Grúzia NATO csatlakozására vonatkozó nyilatkozatát. Fontos lépésnek tekinthető az együttműködés erősítése és elmélyítése az ázsiai–csendes-óceáni globális partnerekkel. Meg kell azonban jegyezni, hogy bár Madridban rendkívüli egységet mutatott a NATO, de több, elsősorban a keleti szárnyon található közép-és kelet-európai ország számára a Csendes-óceán térsége nem elsőrendű prioritás. A Szövetség jelenlétét a térségben sem a katonai képessége, sem az infrastruktúrája nem teszi lehetővé, az amerikai jelenlét azonban továbbra is meghatározó, első számú szövetségesi marad ezen országoknak. A partnerországokat érintően is fontos döntéseket hoztak, megerősítették Ukrajna hosszú távú pénzügyi és haditechnikai támogatását az *Átfogó Segélynyújtási Csomaggal*. Bosznia-Hercegovinával a partnerkapcsolatok bővítésére tettek ígéretet. A fokozott transznacionális kockázatok és fenyegetések, a Szövetség 360 fokos megközelítése értelmében a déli szárny fontossága megkérdőjelezhetetlen, éppen ezért továbbra is fontos a partnerségi együttműködés a Mediterrán Párbeszéd országaival. Mauritánia és Tunézia számára új támogatási csomagot fogadtak el.

Végezetül megállapodtak abban, hogy a következő csúcsertekezletet – jelzésértékű módon, a posztbipoláris korszakban Prága, Riga, Bukarest, Varsó helyszínek után – 2023-ban Vilniusban tartják.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Active engagement in cooperative security: a more efficient and flexible partnership policy*. Brussels, NATO, 2011.
http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_04/20110415_110415-Partnership-Policy.pdf (Letöltés ideje: 2021. 06. 01.)
- Agreement on measures to ensure the security of the Russian Federation and member states of the North Atlantic Treaty Organization (Draft)*. Москва (Moscow): Министерство иностранных дел Российской Федерации (Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation), 17. 12. 2021.
https://augengeradeaus.net/wp-content/uploads/2021/12/20211217_Draft_Russia_NATO_security_guarantees.pdf (Letöltés ideje: 2022. 03. 11.)
- Comprehensive Assistance Package for Ukraine*. Brussels: NATO, July 2016.
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_09/20160920_160920-compreh-ass-package-ukraine-en.pdf (Letöltés ideje: 2022. 08. 18.)
- Csiki Varga Tamás, Etl Alex, Tólas Péter, Varga Domonkos 2022. A finn és a svéd NATO-tagság és lehetséges következményei. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (7): 1–11.
[https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzesek_2022_7_A%20finn%20es%20a%20sved%20NATO-tagsag%20es%20lehetseges%20kovetkezmenyeik_\(Csiki%20Varga%20T.%20-%20Etl%20A.%20-%20Tolas%20P.%20-%20Varga%20D.\)_pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzesek_2022_7_A%20finn%20es%20a%20sved%20NATO-tagsag%20es%20lehetseges%20kovetkezmenyeik_(Csiki%20Varga%20T.%20-%20Etl%20A.%20-%20Tolas%20P.%20-%20Varga%20D.)_pdf)
(Letöltés ideje: 2022. 06. 10.)

- Csiki Varga Tamás, Tálás Péter 2022. Megerősített elrettentés és védelem – a NATO új stratégiai koncepciójának és madridi csúcstalálkozójának értékelése. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (8): 1–13. https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzések_2022_8.pdf?fbclid=IwAR3WpwnvIimP3OacMyfecNvZOZvzFQryRyKYVq2ehH75jGm0MKpGAK2_lmhs (Letöltés ideje: 2022. 07. 22.)
- Dahl, Ann-Sofie 2012. Partner number one or NATO ally twenty-nine? *Research Paper*, (82): 1–12. https://www.files.ethz.ch/isn/153549/rp_82.pdf (Letöltés ideje: 2021. 06. 10.)
- Extraordinary virtual summit of NATO Heads of State and Governments*. Brussels, NATO HQ, 25 Feb 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/events_192464.htm (Letöltés ideje: 2022. 07. 12.)
- Finland and Sweden complete NATO accession talks*. Brussels: NATO, 05 Jul. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_197737.htm (Letöltés ideje: 2021. 08. 10.)
- Forward-Looking Reflection Process. Secretary General appoints group as part of NATO reflection process*. Brussels: NATO, 09 June 2020. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_174756.htm (Letöltés ideje: 2022. 06. 16.)
- Globális reformokra készül a NATO Donald Trump „korszaka” és a megjegyzések után? *Karpat.in.ua*, December 2, 2020. <http://politic.karpat.in.ua/?p=14856&lang=hu> (Letöltés ideje: 2022. 06. 16.)
- Gyarmati István 2022. Egy új biztonsági rendszertelenség felé a NATO: Szép új világ. *Political Capital*, 2022. június 29. https://www.politicalcapital.hu/hireink.php?article_read=1&article_id=3025 (Letöltés ideje: 2022. 06. 30.)
- Individual Partnership and Cooperation Programme between Australia and NATO*. Brussels: NATO, 29 June 2017. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_06/170629-ipc-p-australia.PDF (Letöltés ideje: 2022. 07. 05.)
- Individual Partnership and Cooperation Programme between Japan and NATO*. Brussels: NATO, 26 June 2020. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/6/pdf/200626-ipc-p-japan.pdf (Letöltés ideje: 2022. 07. 05.)
- Individual Partnership and Cooperation Programme between New Zealand and NATO*. Brussels: NATO, 27 June 2012. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_88720.htm (Letöltés ideje: 2022. 07. 05.)
- Jó járt Krisztián 2022. A Moszkva által követelt biztonsági garanciákról. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (1): 1–9.
- Jones, Seth G., Wasielewski, Philip G. 2022. Russia’s Possible Invasion of Ukraine. Center for Strategic and International Studies. *CSIS Briefs*, January 13, 2022. <https://www.csis.org/analysis/russias-possible-invasion-ukraine> (Letöltés ideje: 2022. 08. 21.)
- Kamp, Karl, Heidi, Heinz-Reisinger 2013. NATO’s partnership after 2014: Go West! *Research Paper*, (92): 1–8.
- Madrid Summit Declaration, Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid 29 June 2022*. Brussels: NATO, 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm (Letöltés ideje: 2022. 08. 01.)
- Masala, Carlo, Saariluoma, Katariina 2006. Renewing NATO’s Partnerships: Towards a Coherent and Efficient Framework. *Forum Paper Series*, (1): 1–56. http://www.ndc.nato.int/download/publications/fp_01.pdf (Letöltés ideje 2021. 06. 26.)
- Meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs – Brussels, 01-02 December 2020 (online event)*. Brussels: NATO, 01 Dec. 2020 - 02 Dec. 2020. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_179506.htm (Letöltés ideje: 2022. 07. 05.)
- National Strategy for Maritime Security*. London: HM Government, August 2022. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1098583/national-strategy-for-maritime-security-web-version.pdf (Letöltés ideje: 2022. 08. 18.)
- NATO 2022 Strategic Concept*. Brussels: NATO, 29 June 2022. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf (Letöltés ideje: 2022. 08. 01.)
- NATO 2030: United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General*. Brussels: NATO, 25 November 2020. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf (Letöltés ideje: 2022. 06. 16.)

- NATO and the Republic of Korea sign new partnership programme. Brussels: NATO, 20 Sep. 2012. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_90101.htm (Letöltés ideje: 2022. 07. 05.)
- NATO Madrid Summit Declaration. Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid 29 June 2022. Brussels: NATO, 29 Jun. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm (Letöltés ideje: 2021. 08. 10.)
- NATO New Force Model. Brussels: NATO, June 2022. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/220629-infographic-new-nato-force-model.pdf (Letöltés ideje: 2022. 08. 10.)
- NATO signs accession protocols for Finland and Sweden. Brussels: NATO, 05 Jul. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_197763.htm (Letöltés ideje: 2021. 08. 10.)
- NATO's response to Russia's invasion of Ukraine. Brussels: NATO, 01 Sep. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_192648.htm (Letöltés ideje: 2022. 08. 18.)
- NATO-Ukraine Trust Funds. Brussels: NATO, 01 Sep. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_153288.htm (Letöltés ideje: 2022. 08. 10.)
- Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the extraordinary virtual summit of NATO Heads of State and Government. Brussels: NATO, 25 Feb 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_192455.htm (Letöltés ideje: 2022. 07. 30.)
- Remarks by President Biden Providing an Update on Russia and Ukraine. Whashington, D.C.: The White House, February 15, 2022. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/02/15/remarks-by-president-biden-providing-an-update-on-russia-and-ukraine> (Letöltés ideje: 2022. 08. 21.)
- Secretary General stresses NATO long-term support for Ukraine at Crimea Platform. Brussels: NATO, 23 Aug. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_198272.htm (Letöltés ideje: 2022. 06. 18.)
- Signing of U.S. Instruments of Ratification of Finland and Sweden's NATO Accession Protocols. Washington, D.C., US Department of State, August 9, 2022. <https://www.state.gov/signing-of-u-s-instruments-of-ratification-of-finland-and-swedens-nato-accession-protocols/> (Letöltés ideje: 2022. 08. 24.)
- Simon, Jeffrey 2004. Partnership for Peace: Charting a Course for a New Era. *Strategic Forum*, (206): 1–14.
- Sipos Kecskeméthy, Klára 2018. Milestones – NATO adaptation to changing security environments. *Právo a bezpečnosť*, (3): 183–192.
- Siposné Kecskeméthy Klára 2021a. A NATO 2030 jelentés. Stratégiai prioritások új megközelítésben. *Honvédségi Szemle*, (4): 3–16.
- Siposné Kecskeméthy, Klára 2021b. The NATO 2030 report. Strategic priorities of the Alliance. *International Conference Knowledge-based organization*, 27 (1): 118–124.
- Statement by NATO Heads of State and Government on Russia's attack on Ukraine. Brussels: NATO, 25 Feb 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_192489.htm (Letöltés ideje: 2022. 07. 26.)
- Statement by NATO Heads of State and Government. Brussels: NATO, 24 March, 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_193719.htm (Letöltés ideje: 2022. 07. 30.)
- Stepper Péter 2022. Az arányos teherviselés és alkalmazkodás kérdései a madridi csúcstól. *Külgügyi és Külgazdasági Intézet Elemzések*, (35): 1–11. https://kki.hu/wp-content/uploads/2022/07/KE_2022_35_ES_teherviseles_alkalmazkodas_Nato_SP_0707.pdf (Letöltés ideje: 2022. 07. 12.)
- Szenes Zoltán 2022. Elrettentés és védelem: a NATO új haderőmodellje. *Hadtudomány*, 32 (2): 3–17. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.2.3>
- Szenes Zoltán, Siposné Kecskeméthy Klára 2019. *NATO 4.0 és Magyarország. 20 év tagság, 30 év együttműködés*. Budapest: Zrínyi.
- The TAG NATO Shadow Strategic Concept 2022: Preserving peace, protecting people. (h. n.): The Alphen Group (TAG). February, 2022. <https://www.gmfus.org/sites/default/files/2022-02/TAG%20-%20NATO%20Strategic%20Concept%20-%20NONPRINT.pdf> (Letöltés ideje: 2022. 08. 01.)
- Treaty between The United States of America and the Russian Federation on security guarantees. Москва (Moscow): Министерство иностранных дел Российской Федерации (Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation), 17. 12. 2021. https://augengeradeaus.net/wp-content/uploads/2021/12/20211217_Draft_RUS_USA_security_guarantees.pdf (Letöltés ideje: 2022. 03. 10.)

Türkiye, Finland, and Sweden sign agreement paving the way for Finnish and Swedish NATO membership.
Brussels: NATO, 30 Jun 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_197251.htm
(Letöltés ideje: 2021. 08. 10.)

Wagner Péter 2022. A madridi NATO-csúcs kérdései. *Külgügyi és Külgazdasági Intézet Elemzések*, (32): 1–13.
<https://kki.hu/a-madridi-nato-csucs-kerdesei> (Letöltés ideje: 2022. 07. 12.)

Wales Summit Declaration Para. Brussels: NATO, 05 Sep. 2014.
http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (Letöltés ideje: 2021. 06. 10.)